

GYVENIMO DVILYPUMAS IR SOVIETINĖ MORALĖ

NERIJA PUTINAITĖ. NEIŠVENGIAMAS DVILYPUMAS

Nuo septinto dešimtmečio vidurio sovietinis gyvenimas tapo vienintele tikrove. Absoliuti dauguma aiškiai suvokė, „kaip“ reikia gyventi ir kalbėti. Sovietinės tikrovės neišvengiamumas suformavo specifinę visuomenės ir žmogaus būklę. Vytautas Kubilius nurodo, kad vėlyvuoju sovietmečiu net partijos funkcionieriai netikėję komunizmo programa, telikę daug žemiškesni pragmatiniai tikslai: „Tad individualus materialinės naudos kaupimas, taikantis prie kintančių aplinkybių ir baiminantis valstybės represijų, tapo kone vieninteliu prasmingu užsiėmimu. Kompromisinė laikysena (tik nepabloginkime esamos padėties), pridengianti nelegalų biznį, kyšininkavimą ir karjerizmą, įsigalėjo kaip pragmatinio elgesio norma.“

Vienas pagrindinių sovietinio gyvenimo „nenormalumo“ požymių buvo neišvengiamas dvilypumas. Dvilypumas radosi todėl, kad tebuvo pripažįstami totalūs vieningi elgsenos, kalbėsenos ir gyvensenos standartai. Jų pokyčius galėjo sąlygoti vien partijos sprendimai, o ne individų iniciatyvos, jausenos ir idėjos. Nebuvo tiesioginio ryšio tarp individo nuostatų ar gyvenimo būdo kaitos ir socialinės tvarkos dinamikos. Individo individualumas ir kitoniškumas buvo netoleruoti ir „nelegalūs“ oficialiai nustatytos tvarkos ir gyvensenos atžvilgiu. Pats autonomiškos asmenybės egzistavimas buvo nelegalus aktas režimo atžvilgiu.

[...]

Sovietinių tikrovių dvilypumas reiškėsi įvairiais lygiais. Tai buvo skirtumas tarp ideologinių šampų ir tikrovės įvairovės, tarp bendro aiškaus tikslo ir būtinybės priimti individualius sprendimus, tarp nuvisuomeninto individo ir įsisaugojusių vertybių poreikio, tarp kūrybinių šampų ir paties kūrybiškumo idėjos, galiausiai - tarp didžioo sovietinio pasakojimo ir vietinės atminties.

Komunistinės ideologijos skleidžiamomis tiesomis mažai kas tikėjo. Netikėjimas nesirėmė abejojimu, ar jos atitinka tiesą – jis kilo iš abejingumo, nes ideologija nebuvo galimas diskusijų ir keitimo objektas. Ji egzistavo ir veikė nepriklausomai nuo individo valios. Ideologiniai šūkių, ekonominių pasiekimų rodikliai, politinių pergalių deklaracijos buvo „tiesos“, su kuriomis viešumoje susitaikoma jų nesvarstant. Susitaikymas su daugeliu tikrovės dalykų buvo lydimas netikėjimo jų pretenzijomis į tiesą ar teisingumą. Ši būklė lėmė skilimą sovietinės visuomenės ir individo egzistencijoje, savotišką schizofreniją. Sovietinė tikrovė privačiose erdvėse buvo pašiepiama ir niekinama, kita vertus, socialiniame gyvenime prie jos kruopščiai taikytasi. Savo egzistencinę bei moralinę situaciją suvokiantis asmuo balansavo tarp siekio išlaikyti žmogiškąjį orumą ir saviniekos dėl savo veiksmų bei pasirinkimų.

Putinaitė N. *Nenutrūkusi styga: prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: „Aidai“, 2007, p. 169–171.

VYTAUTAS LANDSBERGIS. ATSIMINIMAI APIE GYVENIMĄ SOVIETMEČIU

Mūsų ratelyje stengėmės išsaugoti save, žmoniškumą, padėti vienas kitam. Galbūt mąstėm ne taip, kaip yra būdinga jaunimui mąstyti, tai nebuvo tik paprastas maištas prieš vyresnius. Žinojome, kad viešpatauja baisi veidmainystė, ir netikėjome ta ideologija, ta šalimi, tuo „socializmu“. Tačiau bendravom su kitais žmonėmis, kurie gal ir tikėjo, o mes bendraudami neišvengiamai nutylėdavome, prisitaikydavome. Tai buvo sistema, kuri stūmė žmogų į sunkią psichologinę būseną, nes tie, kurie viešai nenu tylėdavom, likdavom įtartini ideologiniu požiūriu, jiems nebuvo leidžiama dirbti įvairiose

valstybinėse įstaigose, o privataus darbo nebuvo. Dvasiškai atsilaikyti tokioje būklėje tikrai nelengva, reikia turėti sau kokį pasiteisinimą, koku nors būdu kovoti. Kas nesipriešino, o prisitaikė taip, kad nejaustų spaudimo diskomforto, patekdavo į juolab gilesnį dvasinį diskomfortą. Pavyzdžiui, per egzaminus ar kitur vertė atsakyti į klausimus ar atsiliepti į kokią nors situaciją taip, „kaip reikia“. Taigi sakydavome ir netiesą, tai žinodami; kalbėdavome kaip per baisaus mokytojo pamoką - taip, kaip reikia atsakinėti. [...] Žinant, kad visa tai didžiulė veidmainystė, darėsi jau pernelyg sunku; ir tai buvo sovietinis būdas priversti žmogų patikėti, jog tai ne veidmainystė, - kad jam darytųsi lengviau. Vėlniška sistema: atimti iš žmogaus jo tapatybę, o pasibjaurėjimą melu paversti savęs įtikinėjimu, kad gal tas melas yra tiesa.

Landsbergis V. *Lūžis prie Baltijos: Politinė autobiografija*, Vilnius: „Vaga“, 1997, p. 55–56.

MARCELIJUS MARTINAITIS. IŠ UŽRAŠŲ APIE ATSAKOMYBĘ SOVIETINĖJE VISUOMENĖJE

[1976 12 04]

Mūsų dvasios gyvenimas yra nepaprastai reglamentuotas, kaip kokiame Durovo mieste. Poetas atsako už valytojos darbą, o už poetą – redaktoriai ir specialios policinės ir intelektualinės tarnybos. Poetas neprivalo atsiskaityti pats sau, o tik klausytis tų, kurie atsako už jo darbą, – ir viskas bus pateisinta. Jis neprivalo jausti jokios moralinės ir intelektualinės atsakomybės sau, nes tai yra atskirta nuo jo, reiškiasi totaliai per įvairias valstybines instancijas kaip partijos ideologija ar jos politika. Taip esi verčiamas vykdyti svetimą valią, ir todėl bet koks mėginimas ieškoti kitokių pagrindų, derinti tai su asmens valia ir atsakomybe prisišaukia represijas. Totalitarinėje visuomenėje atsakomybė turi būti suprantama kaip laikymasis Baudžiamojo kodekso nuostatų, policinių instrukcijų, aplinkraščių, įvairių įstaigų nurodymų. Tokia „atsakomybė“ grindžiama baime, o ne sąmoningu apsisprendimu: veikia ištisa visuomeninio dresavimo sistema, kurioje žmonės sieja ne jų žmogiškumas, natūralūs bendrystės jausmai ir atsakomybė, bet stebėjimas vienas kito, sekimas, tariama atsakomybė dėl to, ar tavo artimas laikosi totalinių ideologinių principų. Akivaizdu, kad tokia valstybė ugdo degeneratus, skundikus, sadistus, bukapročius, – šie mielai tampa tokios sistemos lyderiais. Jie gali niekinti, terorizuoti ir žeminti bet ką – jie asmeniškai už nieką neatsako, nes už jų nugarų stovi SISTEMA, neaprepiama, nevaldoma jokių žmogiškų nuostatų. Taip reiškiasi prievarta visų prieš visus, ir kaltininko nėra.

Martinaitis M. *Tylintys tekstai: Užrašai iš raudonojo sąsiuvinio, 1971–2001*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006, p. 79–80.

DOMININKAS KAUBRYS. ATSIMINIMAI APIE SOVIETINES DEMONSTRACIJAS VILNIUJE

Ant tribūnos sustoję partiniai ir miesto valdžios išrinktieji laukdavo ateinančių kolonų iš viso miesto; jos nešė partijos vadų portretus, vėliavas ir gėles. Kolonose žmonės ėjo ne savo noru, o įpareigoti būtinai dalyvauti parade. Taip būdavo surežisuota dar prieš šventes partinių ir administracijos darbuotojų įspėjamaisiais raginimais. Visiems susirinkti iš ryto 8-tą valandą – paprastai Kęstučio gatvėje, prie 41 numeriu pažymėto namo. Visi miesto įstaigų ir įmonių darbuotojai rinkdavosi į jiems nustatytą laukimo vietą, o pats paradas prasidėdavo tik 10-tą valandą ir tęsdavosi maždaug iki 15-tos valandos. Parado organizatoriai tikrindavo, lakstė, šūkavo, jei kai kurie kolektyvai sustodavo ne paskirtoje vietoje: juos bandydavo perrikiuoti, kad praeitų pagal numatytą planą. Dar nepraėjusieji vyrų būreliai tarpuvartėse, sustoję ratu, gerdavo atsineštą degtinę

tiesiai iš butelių. Praėję tribūną jausdavomės tarsi nemalonų didelį darbą atlikę. Tuomet žmonės išsilakstydavo į visas puses, nes autobusai nekursuodavo.

Kaubrys D. *Gyvenimo kelias*, Kaunas: „Naujasis lankas“, 2005, p. 228–229.

BUVĘS LKP CK NARYS ANTANAS BŪDVYTIS. DIENORAŠČIO IŠTRAUKA

[1967] 11 04. Džiaugtis dar vis nemokame be žiovalio

Vakare dalyvavau Spalio 50-tųjų metinių minėjime Kėdainiuose. Rajono vadovai dėjo nemažai pastangų, o efektas dalyviams – minimalus. Išties, minėjimai – tai tokia didelė galimybė veikti masių sąmonę. Juk juose dalyvauja milijonai. Tuo tarpu išnaudojame minėjimus vien blogai. Rajonas pasikvietė lektorių iš CK. Šis apie valandą ir 20 minučių šnekėjo nuo Markso iki šių dienų, išvardijo begalę sąjunginių, respublikinių statistinių duomenų. Žmonės nesiklausė, nes visas pranešimas skambėjo lyg solidaus laikraščio vedamasis. Jei iš einančių kad būtų paklausinėjęs, kas liko galvoje, tai neabejoju, būtų radęs tuštumą. Taip rajoniniame minėjime, o kas darosi žmonėse, ūkiuose. Per rajonus išplatino mokslų kandidato Tumėno brošiūrėlę apie Spalio 50-ąsias metines. Jeigu ta knygutė skirta lektoriams, tai, matyt, Tumėnas galvoja, jog lektorius reikia dar paagituoti už socializmą. Brošiūrėlė prikimšta lozunginių sakinių. Jei skirta kaip gatavas tekstas skaitovui, tai esu tikras, kad pats atidžiausias klausovas nė puslapio neišklausęs ims žiovauti. Išties, kodėl nepavesti šio reikalo Rašytojų sąjungai, gal net konkursą paskelbti. Tegu parašo tokį už širdies stveriantį tekstą, kurį tik kiek papildžius vietiniais faktais (jiems turėtų būti palikta vietas), galėtų skaityti minėjimuose gerą dikciją turį žmonės. Pagaliau ne vien paskaitos forma tėra. Galima sukurti intermedijas ar panašius dalykėlius.

Nervina minėjimų ir pati forma. Ji paseno. Kam reikalingi tokie dideli prezidiumai? Kėdainiuose salėje buvo apie 350 žmonių, o prezidiume daugiau kaip 50. Ar yra tikras matas prezidiumui objektyviai sudaryti? Pasiskirsto žmonės beveik atsitiktinai, neprisimenant etatinių prezidiumo narių pagal užimamas pareigas. Tad, kam tai reikalinga? Juk būtų daug jaučiau, jei prezidiumas būtų ne garbės reikalas, o visa prasme – darbo. Atseit, prezidiumą ir turėtų sudaryti tie, kurie privalo pagal tarnybinę padėtį tą ar kitą priemonę organizuoti. Taip, kaip Čekoslovakijoje buvo per tarptautinę konferenciją.

Visiškai nesuprantu garbės prezidiumo reikšmės. Ar tai ne mistika? Paskelbus apie tai daug kas salėje nusišypso. Geriausi dalykai yra patrauklūs, kol jie netampa nuolatiniais. Kaip dar trūksta kūrybingumo, o gal greičiau iniciatyvos ir lankstumo tiems, kurie duoda toną.

Būdvytis A. *Atėjo metas užrašyti...: dienoraščiai*, Lietuvos žemdirbystės institutas, 2003, p. 20.